

การปรับปรุงกิจการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

การปรับปรุงกิจการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถนั้น พระองค์จะทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วง 15 ปีในระหว่างดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ คอยสอดส่องงานในกระทรวงโดยใช้พระวิจรรณญาณและพระปรีชาสามารถ ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขงานต่าง ๆ ให้มีความก้าวหน้าและเกิดความคล่องตัวในการบริหารงานคลังให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ การปรับปรุงกิจการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติของพระองค์นั้นอาจแยกเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

- ก. การปรับปรุงหน่วยงาน
- ข. บุคคลากร
- ค. การจัดระเบียบและข้อปฏิบัติ

ก. การปรับปรุงหน่วยงาน

หน่วยงานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่ตั้งขึ้นมาเพื่อควบคุมดูแลทางด้านการเงินและพระราชทรัพย์ รวมทั้งทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของประเทศให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ก่อนที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จะทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีนั้น ได้มีการแบ่งหน่วยงานออกเป็น 9 กรมดังต่อไปนี้ คือ¹

1. กรมสารบาญชี มีหน้าที่รับจ่ายเงินตามรายการและทำบัญชี รักษาบัญชีพระราชทรัพย์ และบัญชีหนี้หลวง ใบนำ ใบเบิกทั้งปวง

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ), (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474), หน้า 1 และ พระยาอนุমানราชชน, ตำนานสกุลากร (พระนคร : โรงพิมพ์พระนคร, 2482), หน้า 44 และ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9, หน้า 62 - 65.

2. กรมตรวจ มีหน้าที่ตรวจเงิน ตรวจตรารายการรับจ่าย และรักษาเงินแผ่นดินและพระราชทรัพย์ทั้งมวล
3. กรมเก็บ มีหน้าที่รักษาเงินทอง เพชรพลอย เครื่องรูปพรรณที่เป็นพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น
4. กรมพระคลังข้างที่ มีหน้าที่สำหรับจัดการผลประโยชน์ในองค์พระมหากษัตริย์
5. กรมกษาปณ์สิทธิการ มีหน้าที่สำหรับทำเงินตราแผ่นดิน เบี้ยทองแดง เงิน
6. กรมราชพัสดุ มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการซื้อและจ่ายของหลวง รับช่วยและรักษาราชพัสดุ
7. กรมส่วย มีหน้าที่ถือมาอยู่เรื่องเงินค่าธรรมเนียม เรื่องเงินค่าราชการ ตัวเลข และผูกบัญชีเงินเก็บเงินส่งพระคลัง
8. กรมศุลกากร มีหน้าที่เก็บภาษีขาเข้าและขาออก
9. กรมธนบัตร มีหน้าที่ในการออกธนบัตร รักษาเงินสำรอง รักษาสมบัติและทรัพย์สินของกรม

จะเห็นว่าการแบ่งงานความรับผิดชอบต่าง ๆ ก็มีความเป็นสัดส่วนแล้ว แต่แท้จริงแล้วยังปรากฏว่ามีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางการเงินและทรัพย์สินสมบัติของประเทศ ยังอยู่กระจัดกระจายในกระทรวงอื่น ๆ อีกหลายหน่วยงาน ทำให้ระเบียบแบบแผนมิได้เป็นไปในแนวเดียวกัน กระทรวงพระคลังมหาสมบัติควบคุมการเงินไม่ได้เต็มที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงดำเนินการโดย

1. จัดโอนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางการเงินและทรัพย์สินของแผ่นดินจากกระทรวงต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในหน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีดังนี้

ก) กรมสรรพากรในและกรมสรรพากรนอก

กรมสรรพากรในและกรมสรรพากรนอกนับเป็นหน่วยงาน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่มีการยกเลิกระบบนายอากรผูกขาดซึ่งมีมาแต่เดิมแล้วแต่งตั้งเจ้าพนักงานปกครองท้องที่ต่าง ๆ เป็นผู้เก็บภาษีอากรต่าง ๆ ขึ้นแทน โดยตั้งหน่วยงานนี้ขึ้นเป็น 2 กรม คือ กรมสรรพากรในขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล ทำหน้าที่เก็บภาษีในเขตมณฑลกรุงเทพฯ และกรมสรรพากรนอกขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่เก็บภาษีอากรในส่วนภูมิภาค ทั้งสองกรมนี้ให้ทำหน้าที่ตรวจตราสกัดเตือนเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ในการตรวจเก็บภาษีอากรห้ามขู่ชี้และรวบรวมเงินผลประโยชน์ของแผ่นดินที่เก็บได้ส่งมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้เก็บรักษา ซึ่งหมายถึงว่าการเงินทางภาษีอากรของประเทศได้กระจายอำนาจอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานถึง 3 กระทรวงคือ กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลมีหน้าที่เก็บรวบรวมเงินภาษีแยกกันคนละเขต และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้เก็บรักษา ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วการจัดการเก็บภาษีอากรในลักษณะดังกล่าวมิได้เป็นไปตามพระราชประสงค์เดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการจัดระเบียบส่วนราชการ การปกครองบ้านเมืองที่จะให้งานแต่ละพวกมีหน่วยงานเดียวรับผิดชอบไปเป็นสัดส่วน ไม่มีการก้าวก่ายหน้าที่กัน หน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริไว้ตอนหนึ่งว่า

ในตำแหน่งเสนาบดีทั้ง 12 กระทรวง ซึ่งควรจะจัดขึ้นใหม่จะต้องยกถอนตำแหน่งเก่า ๆ ซึ่งมีหน้าที่คละปะปนกันอยู่แยกไปตามสมควรแก่ตำแหน่ง เป็นคุณว่า บรรดากรมทั้งปวงซึ่งได้บังคับบัญชาภาษีอากร เป็นพนักงานคลังส่วนหนึ่งอยู่แต่ก่อนนั้น ต้องยกมาให้แก่กรมพระคลังบังคับบัญชาแต่กรมเดียว¹

แต่การที่งานเก็บภาษีอากรต้องกระจายไปอยู่กับอีก 2 กระทรวงดังกล่าวนั้นก็เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริคล้อยตามความเห็นของนายริเวต คาแนค (Rivett Carnac) ที่ปรึกษากระทรวงมหาดสมบัติในสมัยกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ซึ่งกราบบังคมทูลเหตุผลไว้ในปี พ.ศ. 2441 มีใจความสำคัญว่า²

¹ กจช. ร.5 ค.1/5 เรื่องการจัดราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.

² กจช. ร.5 ค.14.1/1 เรื่องสำเนารายงานของมิสเตอร์ริเวต คาแนค.

1. เพื่อป้องกันมิให้มีการ สมคบกันทุจริตของเจ้าหน้าที่ฝ่ายเก็บและรักษาเงินภาษีอากรได้ง่าย

2. การเก็บภาษีอากรนั้นก็ใช้เจ้าพนักงานนั้นอยู่แล้ว

การแยกกรมสรรพากรออกจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงเริ่มตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งหลังจากที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีได้ประมาณ 8 ปีก็ทรงเสนอพระคำริของพระองค์ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในอันที่จะโอนงานกรมสรรพากรทั้งสองกลับเข้ามาอยู่ภายใต้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงมีพระคำริวางานดังกล่าวมิใช่หน้าที่ของฝ่ายปกครอง เช่นกระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทยที่จะจัดทำ โดยได้แสดงถึงผลดีและผลเสียในการที่จะให้กรมสรรพากรในและกรมสรรพากรนอกยังคงขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทยไว้ดังนี้¹

ในคําณผลดีมี 3 ประการ คือ

1. ในการดำเนินงาน สามารถใช้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้แก่ เจ้าหน้าที่อำเภอและกำนันเป็นผู้เก็บภาษี ไม่จำเป็นต้องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ขึ้นมาใหม่อีกชุดหนึ่งเพราะจะทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณ

2. ในขณะนั้นเจ้าหน้าที่อำเภอและกำนัน เป็นผู้ว่าควรที่จะจัดเก็บภาษีที่ใดเก็บอย่างไรดีดีกว่าผู้อื่น เนื่องจากมีความใกล้ชิดกับราษฎรในท้องถิ่นมากกว่าผู้อื่น

3. การที่ผู้บังคับบัญชากรมมีความผูกพันอยู่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยที่ตนเคยเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาก่อนและเสนาบดีของทั้งกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลมีสิทธิขาดในการบริหารงานในกรมทั้งสอง จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจระงับความขาดหนางในระหว่างกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

¹ กจช. ร.6 ค.18/12 ความเห็นเรื่องจะย้ายกรมสรรพากรในแลกรมสรรพากรนอกมาไว้ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457.

กับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล

สำหรับผลเสียนั้นอาจพิจารณาได้จากข้อชี้แจง 5 ประการของพระเจ้าบรมวงศ์-
เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถตามรายงานที่พระองค์ทรงได้รับจากเจ้าพนักงานกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติที่ได้ไปตรวจราชการกรมสรรพากรใน คือ

1. การที่กระทรวงนครบาลมีอำนาจสิทธิขาดในการจัดเก็บภาษีอากรทั้งใน
หน้าที่สรรพากรอำเภอและกำนัน ได้ทำให้ข้าราชการในกระทรวงละเลยที่จะคิดว่าภาษี
อากรเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของพระราชทรัพย์ที่กระทรวงพระคลังต้องรับผิดชอบในการรับ
และจ่ายตามกระแสพระบรมราโชบาย แต่กลับนำไปใช้จ่ายในกิจการต่าง ๆ ตามใจชอบ
ทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง และรายได้รั่วไหลเป็นจำนวนมาก

2. เสนาบดีกระทรวงนครบาลนั้นเป็นผู้ที่มีหน้าที่โดยตรงต่อการจัดเก็บ
ภาษี ก็ย่อมไม่มีความสามารถที่จะสอดส่องและกวดขันการเก็บภาษีอากรได้เต็มเม็ดเต็ม
หน่วย ต้องอาศัยเจ้าพนักงานสรรพากรจึงทำให้ราชการดำเนินไปไม่ได้ไม่แท้ที่ควร

3. การรวมกรมสรรพากรไว้ในกระทรวงนครบาลโดยกระทรวงพระคลังฯ
มิได้มีการตรวจสอบจำนวนเงินที่เก็บได้ทั้งหมดเลยย่อมที่จะรั่วไหลได้

4. แต่เดิมเจ้าหน้าที่สรรพากรนั้นเป็นข้าราชการจากกระทรวงพระคลังซึ่ง
คิมน้ำพระพิพัฒน์สัทยา ถวายปฏิญาณว่าจะฉลองพระเดชพระคุณโดยชื่อตรงในการจัดเก็บ
ภาษี แต่เมื่อเปลี่ยนตัวบุคคลก็มีการหาช่องทางเบียดบังพระราชทรัพย์ไปใช้ประโยชน์ส่วนตน
ซึ่งปรากฏในรายงานการตรวจราชการอันเป็นทางรั่วไหลของรายได้แผ่นดินอีกทางหนึ่ง

5. กระทรวงนครบาลไม่มีการวางระเบียบแบบแผนที่จะคอยควบคุมการรั่ว
ไหลของพระราชทรัพย์รวมทั้งระเบียบการจัดเก็บเงินผลประโยชน์ มิได้วางแนวทางซึ่ง
ทำให้การจัดเก็บภาษีมิได้ก้าวหน้าไปแต่อย่างไร

จากรายงานของเจ้าพนักงานกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่ได้ไปตรวจนำข้อมูลมา
ถวาย ประกอบกับพระคำริสส่วนพระองค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
นั้นจะเห็นว่าพระองค์ทรงมีพระคำริว่าการที่จะให้งานเก็บภาษีอากรกระจายความรับผิดชอบ
อยู่ในกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาลจะมีผลเสียมากกว่าผลดี พระคำริดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นพ้องด้วย และทรงมีพระบรมราชโองการ
 คำเนิรณางานภาษีอากรทังหมคมาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงพระคลังได้
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถจึงได้คำเนิรณางานตามชั้นตอนดังนี้

ชั้นแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงประกาศยกกรม
 สรรพากรในพร้อมทั้งข้าราชการมาขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
 ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458¹ เป็นต้นไป ข้าราชการหรือพนักงานกรมสรรพากร
 ในที่อยู่ภายใต้ผู้ว่าราชการเมืองที่โอนมาได้แก่

ผู้ช่วยผลประโยชน์เมือง ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ว่าราชการเมืองในกิจการของสรรพากร
 ผู้ช่วยผลประโยชน์อำเภอ เป็นผู้ช่วยนายอำเภอในกิจการสรรพากรของอำเภอ

นั้น

ชั้นต่อมาในวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2458 พระองค์ก็ทรงออกประกาศโอน
 กรมสรรพากรนอกมาขึ้นอยู่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกกรมหนึ่ง และประกาศตั้ง
 หน่วยงานที่เก็บภาษีที่โอนมารวมกันนี้ว่า "กรมสรรพากร" ในวันเดียวกันนั้น *

ดังนั้นนับแต่ปี พ.ศ. 2458 เป็นต้นไปงานภาษีอากรทั่วประเทศก็ได้เข้ามา
 รวมอยู่ใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแต่เพียงกระทรวงเดียวนับแต่นั้น
 มาจนถึงปัจจุบัน การรวมดังกล่าวจึงเป็นการยกเลิกการบริหารงานแบบแบ่งแยกเขตพื้นที่
 ความรับผิดชอบมาเป็นลักษณะงานกับหน่วยงานเป็นสำคัญ และการเปลี่ยนแปลงงานภาษี
 อากรรวมไว้เป็นกรมสรรพากรเพียงแห่งเดียวได้เป็นครั้งแรกแห่งการเปลี่ยนแปลงการ
 ภาษีอากรให้เป็นไปตามแบบแผนดังปัจจุบันอีกด้วยคือ

¹ กช. ร.6 ค.18/12 ประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้ยกกรม
 สรรพากรในมาขึ้นในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 17 มีนาคม พ.ศ. 2457.

² กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่ง
 เสนาบดี..., หน้า 210.

1. การแก้ไขวิธีการภาษีอากรบางอย่างให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
2. จัดให้มีการเก็บภาษีอากรที่เสมอภาคยิ่งขึ้น
3. ได้จัดการภาษีอากรให้เป็นระเบียบเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร

ข. การโอนงานที่ดินราชพัสดุ

แต่เดิมนั้นงานที่ดินอันเป็นราชพัสดุหรือเป็นของหลวงเช่นที่ดิน สวน นา ทุ่ง และที่ดินว่างเปล่าจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงต่าง ๆ กัน กระทรวงพระคลังรับผิดชอบเป็นบางส่วนเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2462 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงมีพระดำริว่าถ้าได้มาอยู่ในความปกครองของกระทรวงเดียวกันก็จะจัดให้เกิดประโยชน์ได้ดียิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้รวมบรรดาที่ดินราชพัสดุทั้งปวงซึ่งมิได้ใช้ราชการมาอยู่ใต้การปกครองของกองเจ้าจำนวนในกรมตรวจเงินแผ่นดินในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเสียทั้งหมด¹

สำหรับงานนี้ก็จะได้เป็นไปตามนโยบายที่ต้องการให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ดูแลทางการเงินและพระราชทรัพย์ทั้งหมด ซึ่งจะได้อำนาจในการวางระเบียบจัดการควบคุมดูแลได้สะดวกให้เป็นไปในลักษณะเดียวกัน

ค. การรวบรวมพระคลังในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรเข้ามาอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงใช้วิธีการโอนคลังของมณฑลต่าง ๆ เข้ามารวมกับคลังก่อนแล้วโอนการคลังในมณฑลกรุงเทพฯ จากกระทรวงนครบาลเข้ามาอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นแห่งสุดท้าย และให้วางรูปแบบระเบียบการต่าง ๆ ให้เป็นอย่างเดียวกับคลังเมืองในมณฑลต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดี...

2458 เป็นต้นไป¹ คือ

1. วิธีการคลังเมืองให้จัดรูปการวางระเบียบอย่างเดียวกับคลังเมืองในมณฑลต่าง ๆ ให้กรมพระคลัง² เป็นตัวคลังมณฑล บังคับบัญชาอยู่ในความปกครองของกระทรวงพระคลัง

2. เจ้าพนักงานคลังเมืองจะต้องเป็นผู้มีความรู้ฝึกการงานจากสำนักงานกระทรวงพระคลังแล้วส่งไปประจำการ³

การโอนคลังมณฑลต่าง ๆ และคลังมณฑลกรุงเทพฯ เป็นแหล่งสุดท้ายนี้อาจกล่าวได้ว่า การเก็บรักษาและจ่ายเงินแผ่นดินที่มีนโยบายกำหนดไว้แต่เดิมให้บรรดาพระคลังในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งพระราชอาณาจักรเข้ามาอยู่ที่กระทรวงพระคลังฯ แต่เดิมมาก็สำเร็จในสมัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถนี้เอง ซึ่งจะเกิดประโยชน์อย่างมากเพราะระเบียบการบัญชีทางการเงินและอื่น ๆ จะได้มีการจัดทำให้เป็นแบบเดียวกันทั่วประเทศ ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ในการตรวจตราควบคุมเป็นอันมาก

¹กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดี..., หน้า 78 - 80.

²กรมพระคลังหรือนามเดิมว่ากรมพระคลังมหาสมบัตินี้เป็นกรมที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงให้เปลี่ยนนามจากกรมเก็บเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2455 เนื่องจากกรมนี้ได้มีงานขยายตัวจากการทำหน้าที่รับเงินจากหัวเมือง ส่งเงินไปหัวเมืองตามคราวจำเป็น ทำการจ่ายเงินทางกรุงเทพฯ ไปเป็นผู้ทำการติดต่อกับพระคลังหัวเมืองต่าง ๆ แทนทั้งพระราชอาณาจักร.

³กช. ร.6 ค.1/30 รับการคลังมณฑลกรุงเทพฯ จากกระทรวงนครบาลมาจัดการทางกระทรวงพระคลังฯ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 17193/186
24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457.

ง. ยุบกองกรมการ เรงพระราชทรัพย์ค้างเก่าซึ่งตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2439

ไปรวมไว้กับกองเจ้าจำนวน

เนื่องจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเห็นว่าลูกหนี้ที่จะ
เร่งได้นั้นมีน้อย เพราะหนี้เหล่านั้นค้างทับถมกันมาช้านานตั้ง 20 ปีก็มี เกินอายุบัญชีที่จะ
ถอยหลังไปถึงและตัวลูกหนี้เหล่านั้นได้ถึงแก่กรรมไปแล้วหรือสูญหายไป เจ้าพนักงานไม่
รู้จักก็มีมาก และการที่จะเร่งเงินเหล่านี้โดยวิธีเรียกลูกหนี้มาคาคัดค้นอย่างเก่าก็ไม่ถูก
ต้องกับกาลสมัย จะเรียกเร่งตามทำนองความในเวลานี้ก็ไม่ใคร่มีหลักฐานพอ เพราะ
บัญชีที่ทำกันมาแบบเก่านั้นจะหยิบยกมาเป็นหลักเป็นการยาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเห็นว่าเงินที่ปรากฏอยู่ในบัญชี 2,735,287 บาท นั้นถ้าจะเร่ง
เรียกคงได้ไม่มากนัก จึงทรงมีพระคำริศรยกเลิกงานของกองกรมการ เรงพระราช-
ทรัพย์ค้างเก่าได้แล้ว แต่ยังไม่ควรตัดบัญชีหนี้ทิ้งเสียทีเดียว เนื่องจากยังคงเรียกคืนได้
บ้าง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงขอพระราชทานพระบรมราชา-
ัญญาตยกงานดังกล่าวไปรวมกับกองเจ้าจำนวน อันมีหน้าที่เร่งเรียกอกรค้างเก่าอยู่ซึ่ง
มีหน้าที่คล้ายกันอยู่ และมีพระคำริเห็นสมควรให้ยกเลิกตำแหน่งอธิบดีศาลรับสั่งผู้ช่วยของ
กองดังกล่าว ให้คงเหลือแต่พนักงานและเสมียนเท่านั้น¹ ดังนั้นงานเร่งหนี้สินของรัฐคืน
จึงอยู่ภายใต้หน้าที่ของกรมเจ้าจำนวนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2455 เป็นต้นมา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า นโยบายของกรมพระจันทบุรีนฤนาถในการรวบรวมงาน
ทางการเงินและทรัพย์สินมาจากหน่วยงานต่าง ๆ ของประเทศเข้ามาอยู่ใต้ความรับผิดชอบ
ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น มีผลให้งานรับผิดชอบของกระทรวงพระคลัง-
มหาสมบัตินี้ขยายครอบคลุมออกไปอย่างกว้างขวาง และได้ก่อให้เกิดประโยชน์หลาย
ประการ เช่น สามารถลดค่าใช้จ่ายในหน่วยงานบางหน่วยที่ถูกยุบเลิกไป งานทางการเงิน

¹ กจช. ร.6 ค.1/15 ยุบกองกรมการ เรงพระราชทรัพย์ค้างเก่ายกการรวม
ฝากไว้ในกองเจ้าจำนวน กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 2539/41 วันที่ 29
พฤษภาคม ร.ศ. 131.

คลังที่กระจัดกระจายอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ ได้กลับเข้ามาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามหน้าที่อย่างเป็นทางการเป็นสัดส่วนบรรลุลูกตามพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีมาแต่เดิม นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์แก่คลังที่จะริเริ่มงานให้เหมาะสมแก่มัย มีโอกาสเข้าจัดการ วางพื้นฐานทางการคลังให้เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ ทำให้คลังสามารถตรวจตราดูแลทรัพย์สินของรัฐได้ทั่วถึง และสะดวกยิ่งขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก

2. การจักราชการภายในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

ก.) รวมกรมชนบัตรมาขึ้นกับกรมตรวจแลสารบัญชี

กรมชนบัตรเป็นกรมเล็ก ๆ มีหน้าที่รักษาเงินสำรองรักษาสมบัติและทรัพย์สินของกรม มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้าขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเข้ารับบริหารงานในปีที่สองคือปี พ.ศ. 2452 พระองค์ก็ทรงมีความเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนวิธีบังคับบัญชาให้เป็นดังรูปแบบในประเทศอินเดีย โดยนำกรมชนบัตรไปขึ้นกับกรมตรวจและกรมสารบัญชี ไม่ขึ้นกับเสนาบดีคลังโดยตรงที่เคียวโดยทรงให้เหตุผลว่า¹

ประการแรก เสนาบดีกระทรวงพระคลังจะไต่ไม่ต้องสิ้นเปลืองเวลามาสอบสวนสั่งเสียเรื่องเล็กเรื่องน้อย ซึ่งงานเหล่านี้ทรงเห็นว่าให้เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ในกระทรวงที่มีความรับผิดชอบก็อาจทำได้

ประการที่สอง จะเป็นประโยชน์ในการลดค่าใช้จ่ายลงเช่นเงินรายจ่ายประเภทเงินเดือน ค่าใช้สอยของกรมชนบัตร ถ้าวรวมเข้ากับกรมอื่นก็อาจอาศัยกรมใหญ่เจือจุนกันไปได้

¹ กจช. ร.5 ค. กจช. ร.5 ค.11/6 เบ็ดเตล็ดกรมชนบัตร กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 5 ที่ 12/1027 17 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

เมื่อเปลี่ยนแปลงการบังคับบัญชาไปขึ้นอยู่กับกรมตรวจแลกรมสารบาญชีแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ทรงให้มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ตรวจสอบบัญชีและขนบัตริที่ให้เป็นประจำอยู่ทุกเดือน และกรมที่ถือกุญแจห้องรักษาเงินและขนบัตริร่วมกันอีกด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับความรับผิดชอบตามหน้าที่ คือให้กรมตรวจและกรมสารบาญชีถือกุญแจคอกหนึ่งแทนเจ้ากรมขนบัตริ และให้เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ในกรมพระคลังกลางเป็นผู้ประทับตราเช่นเดิม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงประกาศยกกรมขนบัตริมาขึ้นกับกรมตรวจแลกรมสารบาญชีตั้งแต่วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 เป็นต้นไป¹

ข.) กรมศุลกากร

กรมศุลกากรมีหน้าที่เก็บภาษีสินค้าเข้าและสินค้าออกโดยการตั้งด่านภาษีขึ้นกับงานดังกล่าวนี้ก่อนทำการปรับปรุงนั้นได้มีการแบ่งแยกความรับผิดชอบอยู่ในสองกรม คือ ด่านภาษีศุลกากรหัวเมืองเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของกรมสรรพากร ด่านภาษีศุลกากรทางกรุงเทพฯ เป็นหน้าที่ของกรมศุลกากร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีพระดำริว่าเพื่อความสะดวกในการควบคุมป้องกันการรั่วไหล และให้มีระเบียบแบบแผนเดียวกันจึงเป็นการสมควรที่จะรวมงานเก็บภาษีสินค้าเข้าและสินค้าออกทั้งหมดมาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมศุลกากร ดังนั้นหลังจากที่พระองค์ทรงเตรียมการโดยโปรดให้มิสเตอร์วิลเลียม นัน (William Nunn) ที่ปรึกษากรมศุลกากรและข้าราชการในกรมศุลกากรออกไปตรวจด่านภาษีศุลกากรตามหัวเมือง² เพื่อนำข้อมูลมาจัดวางรูปการให้เป็นระเบียบเดียวกันกับศุลกากรในกรุงเทพฯ แล้วก็ทรงประกาศให้เป็นไปตามพระดำริ

¹ กช. ร.5 ค. 11/6 เบ็ดเตล็ดกรมขนบัตริ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 5 17 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

² กช. ร.6 ค.3/4 เจ้านายข้าราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกราบบังคมทูลไปในที่ต่าง ๆ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2456.

ในเวลาอีก 5 ปีต่อมาคือเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461¹ กรมศุลกากรจึงเป็นหน่วยงานที่ควบคุมดูแลงานภาษีสินค้าเข้าและสินค้าออกของประเทศนับแต่นั้นมา

ค.) การตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดิน

การที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีพระคำริเสนอให้มีการจัดตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินขึ้นเนื่องจากสาเหตุประการสำคัญคือ ทรงเห็นว่าเงินรายได้รายจ่ายของประเทศมีมากขึ้นเป็นลำดับ จึงสมควรเพิ่มการตรวจตราให้มากยิ่งขึ้นและอีกประการหนึ่งคือทรงเห็นว่ากองตรวจพระราชนิพนธ์หรือกรมการตรวจรายรับรายจ่ายของแผ่นดิน² ตามกรมที่เป็นผู้เก็บเงินโดยแยกเป็น 2 แผนกคือ การตรวจบัญชี (audit) และการตรวจในที่ทำการ (Inspection) ที่พระองค์ทรงเสนอให้ตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2453³ ได้ประสบความสำเร็จเป็นผลดีเนื่องจากการตรวจได้พบข้อบกพร่อง และได้เสนอแนวทางการปรับปรุงอันเป็นประโยชน์ในการบริหารงานคลังไว้หลายประการ กล่าวคือ

¹ กจ. ร.6 ค.5/6 โอนค่านภาษีศุลกากรตามหัวเมืองไว้ในกรมศุลกากร
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461.

² คณะกรรมการตรวจรายรับรายจ่ายแผ่นดินประกอบด้วย

1. หม่อมเจ้าพร้อม อธิบดีกรมศุลกากร เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการ 4 คนดังนี้

1. พระยาภิบาลไมตรี (Jens Iverson Westengard)
ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

2. นายวิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) ที่ปรึกษากระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ

3. นายเกรแฮม (Graham) ที่ปรึกษากระทรวงเกษตราธิการ

4. พระยารัษฎากรโกมล เจ้ากรมสรรพากรใน มีหน้าที่พิจารณาป้องกันมิให้รายไคว้ไหล ศักตอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกรวมทั้งหาช่องทางเพิ่มพูนรายได้เมื่อมีโอกาสอันควร.

³ กจ. ร.6 ค. 1/18 พระราชหัตถเลขาตุลกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ลงวันที่
12 ตุลาคม ร.ศ. 131.

1. ควรกำหนดระยะเวลาในการรวบรวมงบประมาณรายได้ รายจ่ายเงินแผ่นดิน ขึ้นทุกเกล้าๆ ถวายขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อมิให้เกิดความล่าช้าดังที่เคยมา
2. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติควรเป็นเจ้าหน้าที่ร่างพระราชบัญญัติเรื่องงบประมาณการตรวจ การอนุญาตงบประมาณ วิธีโอนเงินประเภทต่าง ๆ และวิธีการใช้เงินนอกงบประมาณในระหว่างปี เพื่อป้องกันความไม่แน่นอนในการใช้จ่ายเงิน
3. ควรจะมีเจ้าหน้าที่สำหรับตรวจการเก็บเงินผลประโยชน์รายได้ของแผ่นดินโดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล
4. ควรจะเร่งรัดการตรวจรายจ่ายของกรมตรวจและกรมสารบัญชี โดยอาจจะใช้วิธีส่งเจ้าพนักงานไปตรวจกรมตรวจและกรมสารบัญชี เป็นครั้งคราวตามหมายกำหนด หรือจะให้กรมตรวจและกรมสารบัญชียื่นรายงานต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นครั้งคราวที่กำหนดก็ได้
5. ในการจ่ายเงินแผ่นดินทุก ๆ ราย ให้กระทรวงพระคลังเก็บใบสำคัญแสดงรายละเอียดและใบคู่จ่ายไว้ทุก ๆ ราย
6. การขอมลถนนที่ปักต่าง ๆ ในการเสด็จประพาสเมืองต่าง ๆ นั้น ค่าใช้จ่ายนี้เคยรวมอยู่ในงบเสด็จประพาส กรรมการเห็นว่าควรแยกออกเป็นรายจ่ายประเภทบำรุงถนนและก่อสร้างต่าง ๆ
7. เงินบำเหน็จราชการสำหรับพระราชทานแก่ผู้ที่มีความดีความชอบในราชการนั้น กรรมการเห็นว่าควรพิจารณาว่าเงินประเภทนี้ควรจะให้จ่ายเงินแผ่นดินหรือไม่
8. พระราชวังต่าง ๆ ซึ่งจะต้องใช้เงินแผ่นดินบำรุงรักษานั้นควรกำหนดคลังเสียให้แน่นอนว่าพระราชวัง พระราชฐานใด ควรใช้เงินแผ่นดินบำรุงรักษา¹

¹ กจช. ร.6 ค.1/20 รายงานของกรรมการตรวจเงินรายรับแลจ่ายของแผ่นดิน.

จะเห็นว่า การตั้งหน่วยงานดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะมีส่วนช่วย เป็นหูเป็นตาแก่เสนาบดีสอดส่องการดำเนินการทางการคลังให้เกิดความถูกต้องรัดกุม ขจัดความรั่วไหลได้มากขึ้น ตลอดจนสามารถที่จะทราบถึงข้อบกพร่องเพื่อที่จะนำมาปรับปรุงระเบียบการต่าง ๆ ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้รัดกุมยิ่งขึ้น ดังนั้นด้วย ประโยชน์และตัวอย่างที่เป็นมา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรง เห็นสมควรให้มีการจัดตั้งเป็นกรมขึ้นโดยมีอธิบดีเป็นหัวหน้า เพื่อจะเป็นประโยชน์แก่คลัง ได้เต็มที่มากขึ้น เรื่องการจัดตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ- จันทบุรีนฤนาถ ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

อนุสนธิการวางระเบียบราชการในกระทรวงพระคลัง ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ ให้เป็นไปแล้วนั้น บัดนี้เห็นควรจัดราชการขึ้นอีกแผนกหนึ่งคือกรมตรวจเงิน แผ่นดิน บรรดาที่เจ้ากระทรวงทั้งหลายเป็นเจ้าหน้าที่เก็บจ่ายหรือรักษา กับทั้งเงิน ที่รัฐบาลรับผิดชอบในการเก็บจ่ายหรือรักษา เห็นว่าควรมีกรมขึ้นในกระทรวงพระ คลังอีกกรมหนึ่ง ชื่อนานานาว่า "กรมตรวจเงินแผ่นดิน" มีหน้าที่ตรวจตราเงิน แผ่นดิน แลเงินที่รัฐบาลมีหน้าที่รับผิดชอบ ทั้งมีหน้าที่แนะนำระเบียบราชการของกรม สารบาญชีแก่บรรดากระทรวงที่มีหน้าที่เก็บจ่ายหรือรักษาเงินแผ่นดิน แลช่วยเหลือ เสนาบดีกระทรวงพระคลังในการพิจารณาเพิ่มตำแหน่งราชการ รวมเป็นหน้าที่อัน สำคัญ 4 ประการ เป็นกรมมีอธิบดีเป็นหัวหน้า¹

เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรง ประกาศกำหนดหน้าที่ราชการของกรมตรวจเงินแผ่นดินไว้อย่างชัดเจนดังนี้

ก. ให้เจ้าพนักงานในกรมนี้มีหน้าที่ตรวจเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่ทำการเบิกจ่าย เงินและเก็บรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน หรือเงินอย่างหนึ่งอย่างใดที่รัฐบาลเป็นผู้ดูแล รับผิดชอบได้ทุกหน้าที่ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ

ข. เมื่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ให้เจ้าพนักงานในกรมนี้ไป ตรวจการเบิกจ่ายเงินหรือรักษาเงิน หรือการเก็บเงินผลประโยชน์รายได้ในหน้าที่ใด

¹ กจช. ร.6 ค.1/34 เรื่องตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินแลเปลี่ยนนามกรมตรวจ กรมสารบาญชีเป็นกรมบาญชีกลาง.

หน้าที่หนึ่ง ให้เสนาบดีเจ้ากระทรวงยอมให้ตรวจสอบได้ และเมื่อมีการต้องสอบสวนให้ชี้แจงข้อความประการใด ให้เจ้าหน้าที่ชี้แจงให้ทราบทุกประการตามหน้าที่ทางราชการด้วย¹

จากที่กล่าวมาข้างต้น หมายความว่ากรมตรวจนี้มีอำนาจส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจการเงินทั้งหมดของแผ่นดิน คือทั้งเงินแผ่นดินทั้งที่รัฐบาลรับรักษารับผิดชอบให้เป็นไปตามกฎหมาย เมื่อตรวจได้ความอย่างไรให้ทำรายงานเสนอเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติหรือเห็นสมควรว่าควรจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแผนกการเงินก็ให้นำความเห็นเสนอไปด้วย และยังให้มีหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ให้ทำการไต่สวนในทางการเงินเป็นครั้งเป็นคราวตามแต่เสนาบดีจะมีคำสั่ง² แต่มิได้หมายความว่ากรมตรวจจะเข้าไปก้าวก่ายในวิธีการทำงานของหน่วยงานใดก็ได้ เพราะว่าตามประกาศได้มีการกำหนดขอบเขตอำนาจของกรมตรวจไว้ด้วยแล้ว ดังตามประกาศกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่ว่า กรมตรวจจะแนะนำได้เฉพาะเมื่อเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานใดหาหรือในเรื่องกฎหมายและกฎข้อบังคับเฉพาะทางการเงินเท่านั้น³ ถ้าพิจารณาจากหน้าที่งาน กรมตรวจที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าจะเป็นหน่วยงานในลักษณะเดียวกับกรมสำรวจหรือกรมตรวจเงินที่พระยาสุรียานุวัตร เคยเสนอจัดตั้งมาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ได้รับการคัดค้านจากบรรดาเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ในระยะนั้น และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริว่าการตั้งเจ้าพนักงานออกไปตรวจจะไม่ได้ผลดี การนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยอำนาจพระมหากษัตริย์⁴ โครงการจัดตั้งกรมสำรวจหรือกรมตรวจของพระยาสุรียานุวัตรจึงมิได้ปรากฏว่ามีการจัดตั้งขึ้นแต่ประการใด แต่เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์-

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดี..., หน้า 82.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84 - 85.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

⁴ กจช. ร.5 ค.5.1/25 รายงานเสนาบดีสภา 19 มีนาคม ร.ศ. 125.

ขอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเสนอจัดตั้งหน่วยงานอันมีหน้าที่เช่นเดียวกันนั้น ปรากฏว่าแม้จะมีผู้คัดค้านมาตั้งแต่ตั้งกรรมการตรวจรายรับรายจ่ายของแผ่นดินมาแล้วว่า ถ้าคลังเป็นผู้ตรวจ ใครจะเป็นผู้ตรวจคลัง¹ แต่พระองค์ก็ประสบความสำเร็จตามพระดำริที่ทรงเสนอไป เรื่องนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าพระกําเนิดได้มีส่วนสร้างเสริมพระบารมีในการทํางานด้วยอย่างมาก กรมตรวจเงินแผ่นดินจึงได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา² โดยแต่งตั้งนาย อี. ฟลอริโอ (Mr. E. Florio) เข้าดำรงตำแหน่งอธิบดีเป็นคนแรก³

ง.) กรมตรวจและกรมสารบัญชี

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีพระดำริจะจัดตั้งกรมตรวจขึ้นมานั้น พระองค์ก็ทรงมีพระดำริที่จะป้องกันมิให้เกิดความสับสนในหน้าที่ของกรมตรวจเงินแผ่นดินที่จะตั้งขึ้นใหม่ และหน้าที่ของกรมตรวจและกรมสารบัญชีที่มีมาแต่เดิมด้วย โดยโปรดให้รวมกรมตรวจและกรมสารบัญชีเข้าด้วยกันแล้วให้เปลี่ยนนามเป็นกรมบัญชีกลางตั้งแต่วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2458 เป็นต้นไป และพร้อมกันนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็ทรงออกประกาศกำหนดหน้าที่ราชการของกรมบัญชีกลางไว้ให้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งดังนี้ คือ

1. กรมบัญชีกลาง มีหน้าที่ราชการรวบรวมประมวลบัญชีเงินได้เงินจ่าย แลเงินที่รักษาไว้สำหรับราชการแผ่นดินทั่วไป

¹ กจช. ร.6 ค.1/18 ความเห็นจักราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
7 ตุลาคม ร.ศ. 131.

² กจช. ร.6 ค.5.1/34 เรื่องตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินแลเปลี่ยนนามกรมตรวจกรมสารบัญชีเป็นกรมบัญชีกลาง.

³ กจช. ร.6 ค.1/34 ประกาศตั้งอธิบดีกรมตรวจเงินแผ่นดิน 18 กันยายน พ.ศ. 2458.

2. มีหน้าที่วางรูปการและแนะนำการบัญชีแก่เจ้าหน้าที่ทำการเบิกจ่าย เก็บเงินผลประโยชน์ และรักษาเงินในราชการแผ่นดิน
3. สอบสวนการเบิกจ่ายเงินในราชการแผ่นดินที่เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ได้เบิกจากกระทรวงพระคลังให้มีหลักฐานและเป็นการสมควรแก่ราชการ
4. สอบสวนแลตักเตือนเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่ทำการเก็บเงินผลประโยชน์ รายได้ของแผ่นดินนำส่งพระคลัง¹

การกำหนดหน้าที่ใหม่เมื่อเทียบจากพระราชบัญญัติที่เคยกำหนดหน้าที่ของกรมดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าหน้าที่ก็คงเป็นอยู่เช่นเดิมมิได้มีการเปลี่ยนแปลง การประกาศหน้าที่กรมสารบัญชีหรือกรมบัญชีกลางขึ้นมาครั้งนี้ จึงเป็นการย่ำให้เห็นว่ากรมบัญชีกลางจะเป็นงานการสอบ (audit) เงินได้เงินจ่ายให้ถูกต้องตามบัญชีเช่นเดิมมิได้ลดความสำคัญลงแต่ประการใด และสำหรับกรมตรวจมีหน้าที่เพื่อตรวจสอบการใช้จ่ายเงินของทุกหน่วยงาน รวมทั้งกรมบัญชีกลางให้ถูกต้องตามบัญชี ซึ่งจะเป็นการแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างของหน้าที่ช่วยความรับผิดชอบของหน่วยงานทั้งสองนี้ให้เห็นชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์แก่การจัดการบริหารราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติยิ่งขึ้น

ข. ค่านบุคคลากร

ในการดำเนินงานของหน่วยราชการใด ๆ นั้น นอกจากหน่วยราชการจะต้องมีหลักการและการวางแผนที่ดีแล้ว ส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่จะผลักดันให้เป้าหมายต่าง ๆ บรรลุไปตามแผนที่วางไว้ ก็คือบุคคลากรหรือบุคคลซึ่งเป็นผู้ดำเนินการในหน่วยราชการต่าง ๆ นั้นเอง ซึ่งบุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถตรงกับงานที่กระทำอยู่ และควรพร้อมด้วยความคิดที่จะปรับปรุงงานให้มีความก้าวหน้าอยู่เสมอด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ในเรื่องนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่ควรศึกษาว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ-

¹ กจช. ร.6 ค.1/34 ประกาศหน้าที่ราชการและเปลี่ยนนามกรมตรวจสารบัญชีเป็นกรมบัญชีกลาง (สำเนา).

จันทบุรีนฤนาถทรงมีนโยบายหรือวิธีการอย่างไรในอันที่จะทำให้บุคคลากรของคดียังเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะผลักดันให้งานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก้าวหน้าไปตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการได้

จากหลักฐานพบว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจัดการบุคคลากรในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. จัดบุคคลเข้ารับหน้าที่ให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ

ในการคัดเลือกเพื่อแต่งตั้งบุคคลเข้ารับราชการนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีนโยบายที่จะรับบุคคลที่มีความสามารถจริง ๆ ให้เข้ารับราชการ และพยายามที่จะลดปริมาณของตำแหน่งลงเพื่อจะได้เป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ของประเทศให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ดังที่ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ตอนหนึ่งว่า "มาสมัยนี้ซึ่งราชการย่อมต้องแสวงหาความสามารถมากกว่าจำนวนคน ฝ่ายข้างคนยิ่งแสวงหาตำแหน่งราชการยิ่งขึ้น รัฐบาลก็จำต้องหาทางที่จะตัดตำแหน่งที่ไม่จำเป็นลงหรือป้องกันมิให้เกิดมีตำแหน่งมากขึ้นอีก"¹

เมื่อบุคคลใดเข้าทำงานแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถก็จะทรงพยายามสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะตำแหน่งสำคัญที่จะสร้างประโยชน์หรือส่วนเสียให้แก่ราชการได้มาก ดังกรณีพระสุวรรณหักดิ์^{*} เจ้ากรมธนบัตร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงสืบทราบมาว่า พระสุวรรณหักดิ์เป็นผู้มีหนี้สินรุงรังเป็นเงินหลายหมื่นบาท เจ้าหน้ารายก็เตรียมฟ้องเรียกทรัพย์สินพระองค์ทรงเห็นว่าการที่ข้าราชการตำแหน่งนี้มีหนี้สินมากเช่นนี้อาจเกิดอันตรายกับราชการได้หลายทางคือ ถ้าเจ้าหน้าฟ้องเรื่องก็อาจเสื่อมเสียพระเกียรติยศอาจทำให้

¹ กช. ร.6 ค.1/16 เรื่องจะให้กรมการตรวจเงินแผ่นดินเป็นหน้าที่กำหนดอัตราเงินเดือนแล้วจำนวนข้าราชการพลเรือน กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6
สำเนาที่ 4184/69 8 กรกฎาคม ร.ศ. 131.

^{*} หาหลักฐานชื่อสกุลจริงไม่พบ.

ประชาชนตกใจรับนำชนบัตรมาแลกเงินคืนได้ และถ้าพระสุวรรณหักคี่สิ้นคิดก็อาจนำเงิน
 ชนบัตรที่ประชาชนมาฝากไว้ไปจ่ายได้ ความเสียหายก็จะตกอยู่แก่งาน คั้งนั้นเพื่อเป็น
 การป้องกันไว้จึงทรงเห็นว่าควรจะให้พระสุวรรณหักคี่ลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมชนบัตร
 ซึ่งกำลังจะยกเลิกตำแหน่งไปพร้อมกับกรมตรวจและกรมสารบัญชีเพื่อขอรับพระราชทาน
 บำเหน็จหรือบำนาญก็จะเป็นการดี และให้รอไปจนกว่าจะมีตำแหน่งใดว่างในกรมอื่นของ
 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ หรือจะได้เข้ารับพระราชทานในกรมอื่นต่อไป¹ เป็นการ
 กระทำที่รอบคอบแก่งานทางราชการของพระองค์ประการหนึ่ง นอกจากนี้เพื่อให้เกิดผลดี
 กับการบริหารงานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี
 นฤนาถ ก็ทรงหาช่องทางย้ายข้าราชการที่มีความสามารถไม่ตรงกับงานออกไปรับหน้าที่
 อื่นด้วยวิธีการอันละมุนละม่อมมิให้มีการเสียน้ำใจกัน คั้งที่ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ย้ายพระองค์เจ้าสุริยง อธิบดีกรมกษาปณ์สิทธิ
 การไปรับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เนื่องจากทรงมีพระดำริว่าพระองค์เจ้า
 สุริยงทรงมีขอบบพร่องที่น่าตำหนิคือเรื่องการปกครอง การรักษาการบัญชีเป็นข้อใหญ่
 และไม่คำริหาทางทำประโยชน์ในกรมให้เจริญนอกจากที่เงิน ทำให้กรมนี้ตั้งขึ้นมาเปลือง
 พระราชทรัพย์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ยังทรงเห็นว่าพระองค์
 เจ้าสุริยงนั้นมีพระอัธยาศัยที่ไม่ค่อยเหมาะแก่กับงานในกรมกษาปณ์ คั้งความตอนหนึ่งว่า

¹ กจช. ร.6 ค.11/6 เบ็ดเตล็ดกรมชนบัตร กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ -
 รัชกาลที่ 6 ที่ 12/1027 17 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

* พระองค์เจ้าสุริยง มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธุ์ ทรงเป็น
 พระราชโอรสพระองค์ที่ 46 แห่งรัชกาลที่ 5 และที่ 3 ของเจ้าจอมมารดาโหมศ พระองค์
 ทรงกรมเป็นกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส ต้นราชสกุล สุริยง ณ อยุรยา.

ชาคอุปนิสัยที่จะบังคับบัญชาผู้น้อยประกอบด้วยความรักความสุข แต่มิใช่เพราะรักความสุขอย่างเคี้ยว เพราะเขามีเวลาที่ทำงานใดจริง ๆ เว้นแต่การนั้นต้องเป็นสิ่งที่พอใจ ซึ่งจะทงคืดทงทำการใดให้เป็นแบบเป็นระเบียบ ทั้งความใดทงใหญ่ ทงแห้ววจฉัยไทเป็นทงลางเสมอไปนั้น ไม่อยุในอชญาศัยของเชอ จึงเป็นการยากที่จะไทเชอบังคัมคนใด เพราะลักษณะทั้งหลายที่ไคกรบม้งคมทูลนั้นทงเป็นลักษณะของผูเป็นหัวหน้าการ ทงอศ์สุริยงเป็นผูมีวิชาในทางชางเขียน และการชางก็ไมทงอศัยลักษณะเป็นผูนำ¹

ควยพระคัารคังกล่าว พระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทงเห็นสมควรให้พระองค์เจ้าสุริยงย้ายไปรับราชการในกรมศิลปากรที่พระบาทสมเด็จพรมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้แยกกรมโยธาธิการเกามาเป็นกรมศิลปากรอีกส่วนหนึ่งในตำแหน่งอชิบดี ซึ่งเป็นงานเฉพาะตัวไมทงมีการปกครองควบคุมผู้อยุมากเชนกรมกษาปณ์ จะเป็นงานที่เหมาะกว่า และคนก็จะคืดใจไมได้เพราะได้รับตำแหน่งเสมอกัน พระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทงกรบม้งคมทูลขอให้พระบาทสมเด็จพรเจ้าอยู่หัวทงมีพระรชกระแสรบสั่งตรงไปยังพระองค์เจ้าสุริยงที่เคี้ยวว่าโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปควยเหตุฉลว่าพระองค์เจ้าสุริยงสามารถบารุงการชางให้เจริญได้ เพราะมีนิสัยเป็นชางฝีมืออูบ่างจะคักว่าที่จะให้พระองค์เองเป็นผู้ทลพระองค์เจ้าสุริยงโดยตรง ซึ่งอาจจะเกิกระคายใจกันได้ เป็นการรักษาน้ำใจพระองค์เจ้าสุริยงไว้ควย²

สำหรับข้าราชการผู้ใดที่ทำราชการเป็นประโยชน์ให้แก่แผ่นดินมาช้านานและเกิดการทูลภาพ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทงเห็นว่าบุคคลนั้นเป็นผู้รอบรู้มีความสามารถเป็นประโยชน์แก่ราชการของกระทรวงพระคดงมหาสมมติไม่มีใครเสมอเหมือนในชวงนั้น ก็โปรดให้รับราชการต่อไปตามความสามารถที่จะกระทำคักที่พระองค์เจ้าพรอมพงษ์อชิราช ซึ่งดำรงตำแหน่งอชิบดีกรมศุลกากรมาตั้งแต่ปี พ.ศ.

¹ กจ. ร.6 ค. 1/14 เรื่องราชการกรมกระสาปณสิทธิการ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 26 เมษายน ร.ศ. 131.

² เรื่องเคี้ยวกัน.

2436 ประชวรทุพพลภาพ พระองค์ก็โปรดแต่งตั้งให้พระยาสุพรรณสมบัติ เป็นผู้แทนองค์ อธิบดีกรมศุลกากร¹ เป็นต้น

จะเห็นว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงพยายามให้ได้ข้าราชการที่มีประสิทธิภาพในการทำงานของกระทรวง แต่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็อยู่ในสภาพเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ ในขณะนั้น ที่ยังคงขาดแคลนผู้มีความรู้หรือเชี่ยวชาญพอที่จะเข้ารับผิดชอบงานในบางเรื่อง เนื่องจากการพัฒนาทางด้านการศึกษาของประเทศ ยังอยู่ในระดับที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะผลิตคนให้มีคุณภาพ หรือวิชาความรู้ที่เหมาะสมกับงานที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางได้ โดยเฉพาะระดับหัวหน้าหรือผู้บริหาร ดังนั้นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงมีความจำเป็นต้องว่าจ้างชาวต่างประเทศที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความสามารถ เข้ามาช่วยงานในกระทรวงด้วยส่วนหนึ่ง ตำแหน่งที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจำเป็นต้องจ้างเข้ามาเช่นตำแหน่งที่ปรึกษา กระทรวง ผู้ช่วยที่ปรึกษากระทรวง ที่ปรึกษาทางกฎหมาย ที่ปรึกษาระดับกรม รองอธิบดี ผู้ช่วยอธิบดีบางกรม หัวหน้าตรวจงานในกรมกองต่าง ๆ เป็นต้น จากหลักฐานจะพบว่า ชาวต่างประเทศที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจ้างเข้ารับราชการ ในกระทรวงส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษ โดยเฉพาะที่ปรึกษาของกระทรวงจะผูกขาดโดย ชาวอังกฤษมาโดยตลอด จะมีการจ้างชาติอื่นเข้ามาทำงานเช่นเยอรมัน โปรตุเกส บ้างก็มีจำนวนน้อยมาก และเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ชาวเยอรมันจะถูกเรียกตัว กลับประเทศ ชาวอังกฤษก็จะเข้ามาแทนที่มากขึ้น ชาวอังกฤษที่เข้ารับราชการใน กระทรวงพระคลังมหาสมบัติส่วนใหญ่รัฐบาลจะคิดต่อไปยังรัฐบาลอินเดียของอังกฤษเป็น ส่วนใหญ่ โดยผ่านทางอรรคราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย มีการทำสัญญาว่าจ้างกัน

¹ กจช. ร.6 ค.3/7 เรื่องตั้งพระยาสุพรรณสมบัติ เป็นผู้แทนอธิบดีกรมศุลกากร พระองค์เจ้าพร้อมพงษ์อิริราชคงอยู่ตามเดิม 28 สิงหาคม พ.ศ. 2460.

* คุรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก วุฒิชัย มูลศิลป์, "การปฏิรูปการศึกษาในสมัย รัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2514)

เป็นช่วงปีตามความต้องการของรัฐบาลไทย และค่าตอบแทนเช่นเงินเดือน ค่าเช่าบ้าน ให้เป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ของทั้งสองฝ่าย และอาจมีการต่อสู้กันก็ได้เมื่อรัฐบาลไทย ต้องการและรัฐบาลอินเดียของอังกฤษเห็นชอบด้วย¹ ในการจ้างชาวต่างประเทศเข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินี้มีข้ออ้างกล่าวว่า ชาวฝรั่งเศสเป็นบุคคลที่ รัฐบาลไทยมิได้ให้ความสนใจในการติดต่อเข้ารับราชการเลย จะมีบ้างก็ด้วยความจำเป็น บ้างคับเท่านั้น

สำหรับสาขาที่อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นประเทศจักรวรรดินิยม นักล่า อาณานิคมด้วยกันทั้งสองประเทศ และในประเทศไทยทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็มีส่วน เข้ามาฉวยผลประโยชน์จากดินแดนของไทยไปเป็นจำนวนมากเนื้อที่อันกว้างใหญ่ ล้วน สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประเทศไทยทั้งสิ้น แต่เมื่อรัฐบาลมีความต้องการชาวต่างประเทศที่มีความรู้เข้ามาช่วยราชการ รัฐบาลกลับต้องการว่าจ้างชาวอังกฤษเข้ามา เพียงฝ่ายเดียว อันเป็นเรื่องที่สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีความ เห็นว่า "เป็นการที่ทำให้ไทยจะถูกจุมูกเพียงฝ่ายเดียว"² สาเหตุสำคัญที่ทำให้เป็น เช่นนี้สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถได้ทรงแสดงทัศนะไว้ว่าเนื่องจากท่าที่ ทางการเมืองของทั้งสองประเทศที่แตกต่างกันนั่นเอง คืออังกฤษนั้นมีท่าที่ทางการเมือง ไม่แข็งกร้าว รุกราน ช่มชู้ประเทศไทยเช่นเดียวกับฝรั่งเศส ซึ่งอาจพิจารณาเหตุการณ์ ประกอบตามทัศนะของพระองค์ว่าเป็นความจริงได้จากเหตุการณ์ครั้งสำคัญคราววิกฤต- การณ์ ร.ศ. 112 และฝรั่งเศสได้ใช้กำลังทหารยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นเวลาถึง 10 ปี-

¹ กจช. กต. 35. 3/10-15 การจ้างชาวต่างประเทศ การคลังและเศรษฐกิจ.

² กจช. ร. 6 ค. 1/46 บันทึกความเห็น เจ้าฟ้าจักรพงษ์ประชานาถ กรมหลวงพิษณุโลกฯ.

เศษเพื่อเป็นข้อต่อรองให้ไทยปฏิบัติตามข้อสัญญาที่ทำไว้กับฝรั่งเศสหลังกรณีพิพาท^๑ คุ้ม
 เหตุคงกล่าวไทยจึงมีความวางใจอังกฤษมากกว่าฝรั่งเศส ทั้งยังสามารถให้ความร่วมมือ
 ในกิจการต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าคิดร่วมกับฝรั่งเศส ดังเช่นการสร้างทางรถไฟสายมลายู^๑
 ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงเห็นว่าจะก่อประโยชน์ให้แก่อังกฤษ
 หลายประการ เช่นการเปิดสินค้าของอังกฤษเข้าสู่ไทยได้ง่าย และยังเปิดโอกาสให้คน
 ในบังคับอังกฤษเข้าไปทำมาหากินในแหลมมลายูได้สะดวกยิ่งขึ้น ก็มีการตกลงกันได้ที่สุดในที่สุด
 อันเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับที่รัฐบาลพิจารณาเรื่องที่ฝรั่งเศสยื่นข้อเสนอมาดังเช่น ทูต
 ฝรั่งเศสยื่นข้อเสนอความต้องการเข้ามามีตำแหน่งในแบงก์สยามกัมมาจล และกระทรวง
 พระคลังมหาสมบัติโดยอ้างว่าคนมีความเห็นที่จะบำรุงอาณาเขตแถบฝั่งขวาแม่น้ำโขงอัน
 เป็นดินแดนของไทย และที่คินญวนตั้งแต่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทอดออกไปทั่วทั้งเมือง จึง
 เห็นว่ารัฐบาลไทยและฝรั่งเศสควรร่วมมือกันทำและดำเนินการตามสัญญาปี พ.ศ. 2447
 ที่ว่า ถ้าแม้รัฐบาลไทยจะจัดการสร้างบำรุงอาณาเขตทางลุ่มแม่น้ำโขงด้วยการสร้างทาง
 รถไฟและไม่มีคนหรือเงินจะทำแล้วให้กระทำตามข้อเสนอกับรัฐบาลฝรั่งเศส ดังนั้นจึง
 อยากให้คนฝรั่งเศสเข้าทำหน้าที่ดังกล่าว เพื่อว่าเมื่อถึงเวลาอันสมควรที่โครงการจะ
 เป็นไปได้แบงก์จะได้พร้อมที่จะจัดการเรื่องเงินที่เกี่ยว ฉะนั้นในโอกาสที่รัฐบาลไทย
 ประกาศสงครามโลกครั้งที่ 1 กับเยอรมัน จึงเห็นว่าควรขอตำแหน่งที่ชาวเยอรมันถืออยู่

^๑ คุรายละเอียดยึดได้จาก จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.
 112 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519) และ มหาอำมาตย์โท พระยามหา
 อำมาตยาธิบดี, เรื่องเมืองจันทบุรี พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 มหาเสวกโท พระยาศรีธรรมศกราช (บัว บุนนาค), 22 ธันวาคม 2496 (พระนคร :
 โรงพิมพ์พุกคัม, 2496)

^๑ กจช. ร.6 ค.1/46 เรื่องทศฝรั่งเศสขอให้มิชชาฝรั่งเศสเป็นกรรมการ
แบงก์สยามกัมมาจล แลรับราชการในกรมพาณิชย์ พระองค์เจ้าพร้อมพงษ์อิริราช -
 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สำนานลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2460.

ให้แก่ฝรั่งเศสที่เดียว¹ ข้อเสนอของฝรั่งเศสครั้งนี้ มีเจ้านายหลายพระองค์ได้แสดงความคิดเห็นไว้ดังนี้ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเห็นสมควรให้คนฝรั่งเศสเข้าดำรงตำแหน่งในแวงก็ดีกว่าคลัง เพราะทรงเห็นว่าฝรั่งเศสมีเจตนาเพียงเพื่อต้องการความสมคูลย์อำนาจกับอังกฤษ โดยการเปลี่ยนนโยบายจากชู่มาเป็นปลอบตามอย่างอังกฤษ ซึ่งจะได้ประโยชน์มากในการเข้าไปมีอิทธิพลในวงราชการไทย² ผู้ที่มีความเห็นต่อต้านฝรั่งเศสรุนแรงที่สุดคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการคือทรงไม่ต้องการที่จะให้คนฝรั่งเศสเข้ารับตำแหน่งใด ๆ เลย ทรงเห็นว่าฝรั่งเศสต้องการเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยการแทรกซึมเข้ามาอย่างเงียบ ๆ³ สำหรับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ นั้น ทรงมีความคิดเห็นว่าเป็นเพราะฝรั่งเศสต้องการที่จะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์กับหัวเมืองไทยให้สำเร็จเท่านั้น แต่เมื่อจะจัดไปไม่ได้โดยวิธีอื่นก็คิดจัดหาชาวฝรั่งเศสเข้ามาไว้ในแวงก็ในคลังเพื่อจะได้แนะนำให้การเป็นไปตามต้องการของตน โดยเฉพาะหน้าที่ราชการของกระทรวงพระคลัง เป็นการเข้าไปถึงคณะรัฐบาลเพื่อลงให้คำสั่งทั่วไคแล้ว รัฐบาลก็คงต้องจัดการตามคำแนะนำของฝรั่งเศสไปจนไค และทรงเห็นว่าการที่ฝรั่งเศสขอเข้ารับตำแหน่งระดับผู้จัดการหรือผู้ช่วยนั้น การจะเป็นไคก็จะต้องเป็นผู้มีทุนในแวงก็และอาศัยความสามารถส่วนตนที่จะทำไคกรรมการของแวงก็เสนอชื่อขึ้นมา การที่จะไปบังคับแวงก็รับไคเป็นกรรมการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงกล่าวว่า พระองค์มีความลำบากพระทัยที่สุดเพราะว่าแวงก็สยามก็มาจลนั้นนับเป็นกิจการค้าขายอันแรกของประเทศควรที่จะให้มีอิสรภาพในการที่จะจัดการของตนเองเต็มทีจึงจะเป็นประโยชน์อันดี ถ้าจะ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ต้องถูกแทรกแซงทางการเมืองที่เป็นการหมุ่หมิมก็เป็นที่น่าเสียดายเป็นอันมาก¹

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าความเห็นของทุกพระองค์ที่กล่าวมานั้น แม้ว่าจะมีข้อปลีกย่อยที่ต่างกันออกไปบ้าง แต่ทุกพระองค์ล้วนไม่มีพระประสงค์ให้ฝรั่งเศสเข้ามาวุ่นวายในราชการไทยมากนัก เนื่องจากทรงมีความคิดเห็นตรงกันในประการหนึ่งที่ว่าฝรั่งเศสต้องการเข้าแทรกแซงแสวงหาผลประโยชน์ในประเทศไทยให้ไต่ค้งที่ฝรั่งเศสต้องการ ดังนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงตอบปฏิเสธฝรั่งเศสไปว่า แม้ก็เป็นหุ้นส่วน รัฐบาลไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการเลือกตัวเจ้าพนักงาน แต่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็เสนอตำแหน่งเจ้าพนักงานในกระทรวงพาณิชย์ให้ในอัตราเงินเดือน 1,000 บาทเป็นอย่างสูง เนื่องจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเกรงว่าจะเกิดปัญหาภัยกับอังกฤษอีกถ้าเป็นตำแหน่งที่สูงกว่านี้² ด้วยทัศนคติที่ไม่ดีกับฝรั่งเศส ซึ่งเนื่องมาจากบทเรียนที่ฝรั่งเศสสร้างขึ้นไว้ในเรื่องต่าง ๆ เช่นกรณี ร.ศ. 112 ปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศสและอื่น ๆ นี้เอง จึงทำให้ฝรั่งเศสเป็นชาติที่ไม่ได้รับความไว้วางใจให้เข้ารับราชการของไทยเลยแม้แต่น้อย หรือแม้แต่การคบหาสมาคมเป็นส่วนตัวอย่างสนิทสนมเช่นที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศมีต่ออังกฤษ ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงกล่าวไว้ในบันทึกความเห็นของพระองค์ตอนหนึ่งว่า

¹ กจข. ร.6 ค.1/46 เรื่องทศฝรั่งเศสขอให้ชาวฝรั่งเศสเป็นกรรมการแบ่งกั
สยามและรับราชการในกรมพาณิชย์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 7 มกราคม
พ.ศ. 2460.

² กจข. ร.6 ค.1/46 เรื่องทศฝรั่งเศสขอให้ชาวฝรั่งเศสเป็นกรรมการ...
พระองค์เจ้าพร้อมพงษ์อิริราช - กรมพระจันทบุรีนฤนาถ 16 กันยายน พ.ศ. 2460.

เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศทรงสนทนสนม และทรงเชื่อฟังนับถือทูตอังกฤษมาก
ทรงหาหรือในกิจกรรมทุกสิ่งทุกอย่างกับทูตอังกฤษ สังเกตดู ขณะนี้ทูตอังกฤษทำ
หน้าที่ปลุกยาราชการต่างประเทศ แทนพระยาภักดียามไตรี หรือมิสเตอร์บิตกินนั้นที่
เดียว¹

ความสนทนสนมที่มีอยู่ดังกล่าวข้างต้นถือว่าสำคัญ เพราะว่าเมื่ออังกฤษทราบว่าฝ่ายรัฐบาล
ไทยต้องการคน ก็จะเสนอหามาให้แก่กระทรวงต่างประเทศทันที² และประกอบกับไทยก็
ยอมรับว่าอังกฤษเป็นชาติที่มีความเจริญ เป็นผู้นำทางความรู้ซึ่งแม่แต่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 5 ก็ยังนิยมส่งพระราชโอรสไปศึกษาในอังกฤษเป็นส่วนใหญ่
จึงทำให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการในไทยจึงเป็นคนอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ จน
อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชาวต่างประเทศที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือนางราชการไทยขณะนั้นคือชาว
อังกฤษ ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็เช่นเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ ที่มีกจ้างชาว
อังกฤษ โดยเฉพาะตำแหน่งที่ปรึกษาของกระทรวงก็จะเป็นชาวอังกฤษมาโดยตลอด
สำหรับชาวฝรั่งเศสที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะจ้างเข้ามานั้นมักจะเป็นกรณีพิเศษมี
เหตุผลนอกเหนือไปจากธรรมดาที่เพียงต้องการคนที่มีความสามารถหรือประสบการณ์เช่น
ที่รับคนอังกฤษหรือชาติอื่นเข้ามาทำงาน เช่นกรณีการจ้างนายเปติญูเคนิง (Petiphuguenin)
เข้าเป็นที่ปรึกษากรมศุลกากรครั้งที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถมีหนังสือ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

¹ กจข. ร. 6 6/23 เรื่องส่งเซลยศึกไปประเทศออสเตรเลีย อินเดียน และ
ยุโรป บันทึกพระคำริของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ - พระยาบุรี-
นวรราช 6 สิงหาคม พ.ศ. 2460.

² กจข. กต. 35.3/26 จ้างมิสเตอร์วิลเลียมมันน์ในกรมศุลกากรอังกฤษมารับ
ราชการในรัฐบาลสยาม พระยาไมตรีวิรัชกฤต - หม่อมเจ้าแฉะ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.
2461.

เวลานี้มีข้อวิวาทเถียงกับบริษัทกัมถันสุราฝรั่งเศส ในการส่งสุราเข้ามาแข่งขันกับสุราโรงในประเทศไทย เพื่อรับการวิวาทให้สงบไปเสียคราวหนึ่ง จึงเห็นว่าควรจะวางใจคนชาติเดียวกันเข้ามาใช้ในการสุรา เมื่อเขาเห็นวาระรัฐบาลทำโดยลำเอียงแล้วการก็จะดำเนินสะดวกขึ้น¹

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ถึงแม้ว่าจะจ้างชาวต่างประเทศชาติใดเข้ามาทำงานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็ตาม ชาวต่างประเทศเหล่านั้นก็ได้เข้ามาทำประโยชน์ให้กับกระทรวง เช่น การดูแล จักรเย็บภายในกรมกองต่าง ๆ ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติให้เรียบร้อยขึ้นเป็นอันมาก

2. การส่งเสริมบุคคลากรให้มีความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เนื่องจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติยังขาดแคลนกำลังคนที่มีความรู้มารวมกันพัฒนางานในกระทรวงให้เจริญยิ่งขึ้น จนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถต้องแก้ปัญหาโดยใช้วิธีว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาช่วยราชการแล้ว พระองค์ยังทรงใช้วิธีการพัฒนาบุคคลากรให้มีความรู้กว้างขวางมากขึ้นดังนี้

ประการแรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจัดส่งนักเรียนของกระทรวงไปศึกษาต่างประเทศ เช่น วิชาพาณิชยและบัญชี เศรษฐศาสตร์ ภาษาตะวันตก วิชาวิทยาศาสตร์² ในวงจำกัดของงบประมาณที่ได้รับเพื่อกลับมาช่วยราชการในกระทรวง จากการสำรวจของละออทอง อมรินทร์รัตน์ ในวิทยานิพนธ์เรื่องการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411 - 2475 พบว่ากระทรวง

¹ กช. ร.6 ค. บ.5/132 นายเปติสุเคนั่งที่ปรึกษากรมศุลกากร กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 20 มกราคม พ.ศ. 2456.

² ละออทอง อมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411 - 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 244 อ้างจาก ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 19 ร.ศ. 122 - 123.

พระคลังมหาสมบัติ ได้ส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ยกสถิติปี พ.ศ. 2465 มีจำนวนถึง 18 คน¹ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติในโอกาสต่อไป

ประการที่สอง สำหรับข้าราชการระดับผู้บริหาร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดส่งให้ไปปฏิบัติงานยังต่างประเทศด้วยดังเช่นในปี พ.ศ. 2465 โปรดให้พระยาทวิวัฒนากร (A.H. Duke) เจ้ากรมอากรเบ็ดเตล็ด กรมสรรพากร ไปดูวิธีการเก็บภาษีเงินได้ส่วนกิจการพลเมืองที่สิงคโปร์ และแหลมมลายูของอังกฤษเพื่อหาความรู้ในการวางแผนดำเนินการ เพื่อความเจริญของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต่อไป

3. ให้มีการสับเปลี่ยนข้าราชการในท้องที่ต่าง ๆ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเห็นว่าถ้าผู้ใดทำงานประจำอยู่ในท้องที่ใดท้องที่หนึ่งนานเกินควร จะทำให้การทำงานเฉื่อยชาไปได้ ดังนั้นเพื่อให้ราชการดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้น² จึงควรให้มีการผลัดเปลี่ยนกันไปบ้างดังที่ทรงให้มีการย้ายข้าราชการคลังหัวเมืองแหลมศักดิ์ คลังมณฑลพิษณุโลก คลังเมืองพิษณุ ในปี พ.ศ. 2457³ เป็นต้น

4. ใช้วิธีการลงโทษและให้ควมดีความชอบแก่ข้าราชการ

จากการตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินเพื่อป้องกันการรั่วไหลพระราชทรัพย์ของแผ่นดิน โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้นำยี่. พลตรีโอ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166 อ้างจาก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี : คุณิทธิสมบัติฉบับพิเศษ, หน้า 12.

² กจข. ร.6 ค.3/1 ตั้งและย้ายข้าราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 14944/161 13 มกราคม พ.ศ. 2457.

³ เรื่องเดียวกัน.

(E. Florio) อธิบดีกรมตรวจออกตรวจตราอยู่เสมอ และตั้งจากรายงานของมณฑลต่าง ๆ ที่มีรายงานเสนอมายังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ นั้น เมื่อเป็นความทุจริต พระองค์ก็จะจัดให้มีการสอบสวนและพิจารณาลงโทษหนักเบาตามความผิดที่ปรากฏเป็นหลักฐานอย่างเคร่งครัด ที่ปรากฏมีหลายราย ตัวอย่างเช่น

ใช้วิธีการย้ายข้าราชการเพื่อเป็นการลงโทษให้เข้ามาในกรุงเทพฯ เช่นการย้ายขุนอนุสรศุภนิธิ ผู้ช่วยคลังมณฑลราชบุรี และขุนชนชูระการ คลังจังหวัดเพชรบูรณ์เข้ามาในกรุงเทพฯ เนื่องจากประพฤตินั้นไม่สมควรในหน้าที่ราชการ¹ ถ้าความผิดมากขึ้นก็ลงโทษในสถานหนักขึ้นตามลำดับไป คือ

ที่มณฑลราชบุรี ให้มีการลดตำแหน่งหลวงอุดมรัชฎาทร สรรพากรมณฑลราชบุรีลงเป็นสรรพากรจังหวัดตราด เนื่องจากกระทำการในหน้าที่ไม่เรียบร้อย²

มณฑลพายัพ ตรวจสอบได้ว่าขุนบรรณกรรัชฎพันธ์ คลังเมืองน่านรักษาการในหน้าที่ไม่เรียบร้อย มีเงินขาดจากบัญชีและจ่ายเงินของหลวงให้ข้าราชการยืมไปใช้ส่วนตัว ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนระเบียบการโดยพลการ เงินที่ขาดจากบัญชีก็สอบสวนไม่ได้ ความแน่ชัดว่าขุนบรรณกรรัชฎพันธ์และผู้ที่ยืมส่งไซ้แล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงมีความเห็นว่าขุนบรรณกรรัชฎพันธ์ ทำราชการไม่เป็นที่น่าไว้วางใจต่อไป จึงสั่งการให้ขุนบรรณกรรัชฎพันธ์ออกจากตำแหน่งหน้าที่ราชการไป³

¹ กช. ร.6 ค.3/1 เรื่องเดียวกัน กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6
9 กันยายน พ.ศ. 2462.

² กช. ร.6 ค.3/1 ตั้งและย้ายข้าราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2459.

³ กช. ร.6 ค.3/1 เรื่องเดียวกัน กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6
13 กรกฎาคม พ.ศ. 2458.

จังหวัดเชียงใหม่ กรณีชุนอนุมิตินพิช (เปลี่ยน) ประทวนสมุหบาญชี อำเภอเมือง เชียงใหม่ ได้ยกยอกเงินของหลวงจำนวน 33 บาทไปใช้ส่วนตัว และยังได้ชุกแก่ไบเสรีให้ผิดไปจากความเป็นจริงจึงโปรดให้จำคุกชุนอนุมิตินพิชเป็นเวลา 3 ปี 6 เดือน พร้อมกับถอดออกจากประทวนบรรดาศักดิ์เสียด้วย¹

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายรายที่ถูกลงโทษเนื่องจากกระทำความผิดเหล่านี้ และในทางตรงกันข้าม ถ้าราชการผู้ใดปฏิบัติราชการได้ผลดีมีความก้าวหน้าปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริตมิได้ค่างพร้อย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็จะทรงตอบแทนความดีด้วยการให้กำลังใจ โปรดให้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นทั้งชาวไทยและต่างประเทศ แม้แต่นายเปติฟูกเน็ง (Petiphuguenin) ชาวฝรั่งเศสที่คดลั้งรับไว้ในราชการ เพื่อต้องการสงบข้อวิวาทกับฝรั่งเศสในปัญหาสุรา แต่ได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ก็โปรดให้เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้ากรมภาษีสุรากลาง มีหน้าที่วางระเบียบจัดรูปการภาษีสุราทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯ และมณฑลต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร² โดยมีได้มีความลำเอียงใด ๆ

วิธีการลงโทษผู้กระทำผิด และการให้รางวัลผู้กระทำความชอบในราชการนี้ จะเป็นการกระทำที่คอยเตือนสติข้าราชการที่จะกระทำการทุจริตได้ยิ่งลึคมมากขึ้น และจะเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ข้าราชการให้มีความพากเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ได้ดียิ่งขึ้น และอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวิธีการต่าง ๆ ในการจัดบริหารงานค่านมบุคคลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ที่กล่าวมานั้นเป็นวิธีการที่ทันสมัยและมีส่วนทำให้การบริหารงานของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

¹ กช. ร.6 ค.3/3 ข้าราชการพเนกกระทรวงพระคลังมหาสมบัติยกยอก

² พฤษภาคม พ.ศ. 2457.

² กช. ร.6 ค.3/1 ทั้งและย้ายข้าราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 6 ที่ 11595/133 14 ตุลาคม พ.ศ. 2459.

ค. การจัดระเบียบและข้อปฏิบัติ

ในการบริหารงานของกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงจัดระเบียบและข้อปฏิบัติไว้หลายประการ เช่น

เรื่องรูปแบบประมาณแผ่นดินซึ่งแต่เดิมเพียงแบ่งไว้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ

คือ

1. งบประมาณประจำ หรืองบประมาณเงินเดือน
2. งบประมาณการจร หรือที่เรียกว่างบประมาณพิเศษ อันเป็นรายจ่ายสำหรับกิจการของกระทรวงทบวง กรมต่าง ๆ ที่เมื่อเสร็จแล้วไม่ต้องตั้งงบประมาณไว้ใช้จ่ายอีกต่อไป เช่นการก่อสร้าง เป็นต้น

งบประมาณดังกล่าวเป็นการแบ่งจำนวนเงินไว้เพียง 2 ประเภทอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น ต่อมาใน พ.ศ. 2452 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถจึงทรงปรับปรุงเรื่องงบประมาณพิเศษเสียใหม่ เพื่อความสะดวกในการจัดสรรงบประมาณได้ง่ายขึ้น โดยแบ่งเป็นรายการให้ละเอียดยิ่งขึ้นเป็น 5 แผนก คือ¹

1. งบเงินพระบรมราชโองการ ได้แก่เงินพระคลังข้างที่ เงินพระราชทาน ส่วนพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เงินเบี้ยหวัด เบี้ยบำนาญ เงินบำเหน็จราชการ
2. งบส่วนแบ่งเจ้าประเทศราช* รวมเงินเดือนเจ้าประเทศราช เช่น เจ้านครเชียงใหม่ เจ้านครลำปาง เจ้านครลำพูน เป็นต้น และเงินส่วนแบ่งต่าง ๆ

¹ กจช. ร.5 ค.5.1/27 งบประมาณ ศก 128.

* เป็นเงินที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จ่ายเงินเป็นปีแก่เจ้าผู้ครองนคร ซึ่งเดิมเคยมีอำนาจการจัดเก็บภาษีในเขตของตน เพื่อทดแทนผลประโยชน์ที่ต้องเสียไป เมื่อพระองค์ทรงจัดระเบียบการปกครองบ้านเมืองใหม่ โดยให้รัฐบาลมีอำนาจจัดเก็บภาษีแต่ผู้เดียว.

3. งบเงินที่มีรายการประจำ รวมเงินที่เป็นการประจำมาทุกปี เช่นเงินเดือนขาด เงินจ่ายในการเสด็จประพาส เงินจ่ายค่ารับรอง เป็นต้น
4. งบคอกเบี้ย คือเงินคอกเบี้ยเงินกู้เพียงอย่างเดียว
5. งบเงินที่มีรายการไม่ประจำ รวมเงินซึ่งเป็นการจรแต่มิได้เป็นรายจ่ายของกระทรวงใดโดยตรง

นอกจากจะแบ่งรูปของงบประมาณพิเศษให้ละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้สะดวกในการจัดสรรเงินงบประมาณรายจ่ายแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ยังทรงปรับปรุงวิธีการงบประมาณของประเทศให้มีความรัดกุมและรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากวิธีการงบประมาณ* ที่มีมาแต่เดิม กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จะปฏิบัติตามวิธีการซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้บัญญัติขึ้นเป็นคราว ๆ วิธีการโอนเงินประเภทหนึ่งไปจ่ายอีกประเภทหนึ่ง และวิธีซึ่งจะต้องปฏิบัติเมื่อจำเป็นต้องจ่ายเงินนอกงบประมาณในระหว่างปียังมีได้มีการวางระเบียบไว้ให้เป็นหลักฐานแต่ประการใด** ดังนั้นเพื่อป้องกันความไม่แน่นอนในการใช้จ่ายเงิน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงได้ทรงร่างพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. 2456 ขึ้นเป็นครั้งแรก มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456

* งบประมาณเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน - 31 มีนาคมของแต่ละปี.

** การทำงบประมาณนั้น ได้เคยมีการตราเป็นพระราชบัญญัติครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2433 แล้ว แต่เป็นเพียงให้มีการประมาณว่าจะมีการใช้จ่ายในการใดเท่าไร มีเงินเพียงพอที่จะดำเนินการหรือไม่เท่านั้น.

เป็นต้นไป มีข้อความที่สำคัญดังนี้ คือ

1. กำหนดให้กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ทำงานประมาณตามแบบฟอร์มที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกำหนดให้
2. กำหนดวันยื่นงบประมาณให้คลังตรวจสอบภายในวันที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกำหนด พร้อมทั้งคำอธิบายเพิ่มเติมตามความจำเป็นเพื่อสะดวกแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติในการพิจารณา หน่วยงานใดไม่ทำตามกำหนดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะเป็นผู้ตั้งจำนวนเงินให้เองตามสมควร
3. เมื่อคลังทำงานเสร็จ ให้เสนาคีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทำรายงานถวายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันที่ 10 มีนาคมของแต่ละปี เพื่อจะได้พระราชทานพระราชดำริในที่ประชุมเสนาบดี และพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่คลังไม่เกินวันที่ 25 มีนาคม เสร็จแล้วให้ยอรายงานงบประมาณตราเป็นพระราชบัญญัติประกาศในราชกิจจานุเบกษา
4. ห้ามไม่ให้กระทรวงต่าง ๆ ปฏิบัติการรับจ่ายเงินผิดไปจากงบประมาณที่ตั้งไว้เว้นไว้แต่ 2 กรณี คือ
 - ก. การโอนเงินรายจ่ายจากประเภทหนึ่งไปตั้งจ่ายในประเภทอื่น
 - ข. จ่ายเงินนอกงบประมาณไม่มีเงินรายใดในกระทรวงเดียวกันจะโอนมาตั้งจ่ายตามที่ต้องการ ให้เจ้ากระทรวงประมาณเงินที่ต้องการยื่นไปยังกระทรวง

พระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. 2456 นี้ จะมีวิวัฒนาการต่อมาจนกลายเป็นพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณในปัจจุบันคือ พัฒนามาเป็นพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. 2476 โดยได้ถูกปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีทางของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ว่า งบประมาณจะต้องเสนอต่อสภาเพื่อขอความเห็นระหว่างปี พ.ศ. 2476 - 2499 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นผู้เสนอ ในปี พ.ศ. 2499 จึงได้เปลี่ยนแปลงให้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอกิจการค้ำงบประมาณของไทย นับว่าเป็นวิธีการงบประมาณของไทย เป็นแบบอย่างเดียวกับประเทศประชาธิปไตยนับแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา.

พระคลังมหาสมบัติ เพื่อตรวจสอบพิจารณาทางหาเงินมาจ่ายได้แล้วให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ หรือไม่มีเงินรายใดในกระทรวงอื่นที่จะโอนมาตั้งจ่ายได้ก็ให้ตราพระบรมราชานุญาตเป็นพระราชบัญญัติพิเศษ กำหนดงบประมาณเพิ่มเติมประจำปีนั้น

5. กำหนดวันสิ้นปีงบประมาณให้เงินในงบประมาณจ่ายได้ภายในวันที่ 31 มีนาคม เท่านั้น

6. ในสิ้นปีให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นผู้รวบรวมเข้าขอบัญชีแล้วรับทำรายงาน อธิบาย จำนวนเงินรายได้ รายจ่าย ที่ได้จากงบประมาณขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อได้ทรงพระราชดำริในที่ประชุมเสนาบดี และบรรดาเงินในงบประมาณซึ่งเปลี่ยนแปลงไประหว่างปี เนื่องจากโอนไปตั้งจ่ายทางอื่น หรือโดยพระบรมราชานุญาตงบประมาณเพิ่มเติมให้ชี้แจงด้วย

พระราชบัญญัตินี้ให้เสนาบดีคลังเป็นผู้รักษาพระราชบัญญัติ และมีอำนาจออกข้อบังคับต่าง ๆ ตามแต่เห็นสมควรโดยพระบรมราชานุญาต¹ และด้วยอำนาจที่ได้รับมอบหมายพระราชบัญญัติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงทรงออกกฎข้อบังคับที่สำคัญดังนี้ คือ²

1. ให้กระทรวงต่าง ๆ ส่งงบประมาณไม่เกินวันที่ 15 มีนาคมของปี
2. งบประมาณรายจ่าย กระทรวงและกรมต่าง ๆ ให้แยกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 2 ประเภทคือ

ก. เงินเคื่อน

ข. ค่าใช้สอย ค่าใช้สอยนี้ให้แยกเป็นประเภทเล็กอีกชั้นหนึ่งตามแต่คลังจะกำหนด ถ้างบประมาณใดจะขอจ่ายเงินไม่ประจำให้ตั้งประเภทใหญ่อีกประเภท

¹ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, กรมพระจันทบุรีนฤนาถเมื่อดำรงตำแหน่ง..., หน้า 72 - 75.

² กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, เรื่องเดียวกัน (ข้อบังคับเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ประกาศ ณ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456), หน้า 75 - 77.

หนึ่งเรียกว่า ประเภทการจร

3. ห้ามไม่ให้ตั้งงบประมาณสำหรับตำแหน่งใหม่หรือขึ้นเงินเดือนตำแหน่งเก่า นอกจากขึ้นรายปีตามอัตรา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตก่อน แต่ก็มีข้อยกเว้นบางประการ
4. ค่าใช้สอย ให้ตั้งเงินตามที่จะจ่ายจริงในปีหน้า ถ้าจำนวนผิดไปจากที่อนุญาตในปีก่อนมาก ก็ให้เจ้ากระทรวงอธิบายให้แจ่มแจ้ง
5. งบการจร ให้ตั้งเงินจำแนกรายการเป็นระยะพร้อมคำชี้แจง และจำนวนเงินที่ต้องจ่ายจนการสำเร็จ พร้อมจำนวนเงินที่จะขอจ่ายในปีของงบประมาณนั้นด้วย
6. การโอนเงินค่าใช้สอยจากประเภทหนึ่งไปตั้งจ่ายในประเภทอื่นในงบเดียวกัน เจ้ากระทรวงอนุญาตให้โอนได้ แต่ต้องแจ้งกรมตรวจแลกรมสารบาญชีทราบทุกราย
7. เงินการจรในกระทรวงเดียวกัน ให้โอนในการจรอีกประเภทหนึ่งได้ โดยเจ้ากระทรวงขอขึ้นมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แต่ห้ามโอนเงินจะไปจ่ายเป็นเงินเดือน ซึ่งยังมีได้รับอนุญาตอัตรา
8. การจะโอนเงินขอเพิ่มเงินจากงบประมาณ กระทรวงต้องยื่นคำชี้แจงต่อกระทรวงพระคลังโดยละเอียด

จากที่กล่าวมาข้อมหมายถึงว่า การทำงบประมาณ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเรื่องเงินประเภทใดก็ตามต้องอยู่ภายใต้การรับรู้และการพิจารณาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทุกครั้ง นับว่าเป็นประโยชน์อย่างมากในเรื่องการทำบัญชีการใช้จ่ายเงินของแต่ละหน่วยงานให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ทั้งยังเป็นการป้องกันมิให้หน่วยงานต่าง ๆ ใช้จ่ายเงินเกินงบประมาณที่ได้รับ อันจะก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่การคลังของประเทศในภายหลังได้อีกด้วย

สำหรับเรื่องวิธีการทำบัญชีเกี่ยวกับผลประโยชน์ของแผ่นดินนั้น ปรากฏว่าเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เข้ารับตำแหน่งนั้นการทำบัญชีในกิจการต่าง ๆ ของประเทศยังมีความบกพร่องอยู่มาก แต่ละหน่วยงานต่างก็มีวิธีการทำบัญชี

ตามแบบของตนเอง เช่น การทำบัญชีเงินของมณฑลต่าง ๆ ยกเว้นมณฑลปราจีนบุรีและ
ภูเก็ต ได้ทำบัญชีเงินโดยไม่มีการแยกรายได้รายจ่ายออกจากกัน ใช้วิธีลงเงินรายได้
ต่อเมื่อหักรายจ่ายแล้วคือลงแต่กำไร และงบเดือนที่ส่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ก็ไม่แสดงตามความเป็นจริง วันที่รับเงินก็ไม่ตรงกับวันที่ขายเงินได้ ซึ่งสร้างความยุ่งยาก
ที่คลังจะตรวจสอบได้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงโปรดให้กรม
สารบาญชีออกไปตรวจวิธีการทำบัญชี และทรงสั่งให้กรมสารบาญชีวางระเบียบวิธีการ
ทำบัญชีใหม่ให้ ให้มีการแยกรายรับรายจ่ายในการทำเงิน รวมไปถึงการสุราให้ชัดเจน
และละเอียด¹ เพื่อว่าถ้าเกิดการฉ้อโกงเสียหาย กรมสารบาญชีอาจตรวจทราบได้
ทันที การทำบัญชีเช่นนี้พระองค์โปรดให้จัดทำเป็นแบบเดียวกันทั่วทุกมณฑลที่มีการจัด
ทำเงินและการสุราเป็นของรัฐบาล แล้วส่งบัญชีดังกล่าวให้แก่กรมยาเงิน ซึ่งเป็นผู้รวบรวม
ส่งแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติไว้เป็นหลักฐานต่อไป

นอกจากวิธีการทำบัญชีเรื่องเงินและสุราแล้ว ในคราวที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงรวบรวมพระคลังในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรเข้า
มาอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 นั้น พระองค์
ได้ทรงออกระเบียบข้อบังคับให้เจ้าพนักงานคลังเมืองจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ฝึกงาน
จากสำนักงานกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้วจึงจะส่งไปประจำการ² ซึ่งการนี้จะ
ทำให้วิธีการทำบัญชีและระเบียบต่าง ๆ ทางการคลังอยู่ในลักษณะแบบแผนเดียวกันทั่ว
ประเทศ อันจะทำให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติสามารถตรวจสอบบัญชีได้สะดวก
รวดเร็วอีกด้วย

¹ กจข. ร.5 ค.14.1 ก./41 รายงานจัดการโรงยาเงิน กรมหลวงจันทบุรี-
นฤนาถ - รัชกาลที่ 5 22 กรกฎาคม ร.ศ. 128.

² กจข. ร.6 ค.1/30 รับการคลังมณฑลกรุงเทพฯ จากกระทรวงนครบาล
มาจัดการทางกระทรวงพระคลัง กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ - รัชกาลที่ 5 24 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2457.

ในเรื่องการเบิกจ่ายนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงวางระเบียบและให้ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ดังกรณีการลงชื่อในฎีกาเบิกเงินที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ทรงขออนุญาตให้จ่ายเช่นแกะสลักพระนามประทับแทนการลงพระนามในฎีกาการเบิกจ่ายเงินต่าง ๆ และงบเดือนของกรมราชเลขาณุกการเพื่อความสะดวก¹ ปรากฏว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงตอบปฏิเสธโดยให้เหตุผลและแนวทางที่อาจใช้แก้ปัญหาเมื่อเกิดความไม่สะดวกขึ้น ดังมีใจความสำคัญ ๆ ว่า

การที่จะใช้พิมพ์ลายเช่นพระนามในฎีกาเบิกเงินแลงบเดือนเงินจ่ายนั้น ไม่เป็นหลักถาวรอันดีสำหรับการเงินที่ควรจะใช้ เมื่อท่านทรงมีพระชราอยู่อย่างอื่นที่จะทรงตรวจตราหรือลงพระนามมิได้ จะมอบหมายให้เจ้านักงานผู้ใหญ่คนใดในกรมราชเลขาณุกการที่ทรงไว้วางพระทัยเป็นผู้ลงนามแทนก็ได้ เพราะฉะนั้นถ้าจะโปรดมอบหมายให้คนใดลงนามแทนในฎีกาเบิกเงินหรือในกิจการอันใด ขอประทานรับสั่งมาให้กระทรวงพระคลังฯ ทราบไว้ แลประทานตัวอยู่อย่างลายมือลงนามของผู้นั้นไว้ยังกระทรวงพระคลังฯ สำหรับพิจารณาเทียบเคียงด้วย²

หลักการหรือวิธีปฏิบัติดังกล่าวถือว่าเป็นนโยบายที่รอบคอบและแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงมีความเคร่งครัดในระเบียบอย่างมากเพื่อประโยชน์ของงานในราชการ และด้วยเหตุผลดังกล่าวอีกเช่นกัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ จึงโปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการเบิกเงินเบี้ยบำนาญของข้าราชการในกรมราชเลขาณุกการเสียใหม่ เนื่องจากทรงเห็นว่าตามที่ปฏิบัติกันมาโดยให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเป็นผู้วางฎีกาการเบิกเงินตรงต่อกรมบัญชีกลางในกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น เป็นการไม่เหมาะเพราะข้าราชการที่รับพระราชทาน

¹ กจช. ร.6 1/6 เบ็ดเตล็ดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมหลวงปราจิณกิติบดี - กรมพระจันทบุรีนฤนาถ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457.

² กจช. ร.6 1/6 เบ็ดเตล็ดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - กรมหลวงปราจิณกิติบดี 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458.

เบี้ยบานาญทวีมากขึ้นทุกที ดังนั้นเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น พระองค์จึงทรงให้ข้าราชการสังกัดกระทรวงใดก็ให้ตั้งจ่ายทางกระทรวงนั้นเช่นเดียวกันกับเงินเดือนข้าราชการชั้นอย่างต่ำ เพราะหลักฐานในการตรวจจ่าย เจ้ากระทรวงตรวจจ่ายย่อมรับผิดชอบได้ดีกว่าทางกรมบัญชีกลาง¹

สำหรับการเบิกจ่ายเงินแผ่นดินให้แก่บริษัทและบุคคลต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนั้น พระองค์เห็นว่าการปฏิบัติที่เป็นมาแต่เดิม ซึ่งให้กระทรวงต่าง ๆ ที่เป็นหนี้รวบรวมหนี้ของตนให้กรมตรวจแลกรมสารบาญชีตรวจความถูกต้องของฎีกา เพื่อส่งจ่ายไปยังกรมพระคลังมหาสมบัติ ให้จ่ายแก่หัวหน้ากระทรวงหรือกรมซึ่งเป็นหนี้ เพื่อนำเงินไปแยกจ่ายแก่เจ้าหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเห็นว่าเป็นการปฏิบัติที่ล่าช้า ไม่สะดวกทั้งเจ้าพนักงานและบริษัทหรือบุคคลผู้เป็นเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับเงินเข้าไป พระองค์จึงโปรดให้แก้ไขวิธีการจ่ายเงินเสียใหม่เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยประกาศกำหนดวิธีใหม่ไว้ 4 ข้อ คือ²

- ข้อ 1 กระทรวงหรือกรมใด เป็นหนี้บริษัท หรือบุคคลเป็นจำนวนเงินกว่า 100 บาทขึ้นไป และมีใตจ่ายเงินตกลงไชนี้ไปไซ้ เมื่อถึงคราวไชนี้ให้ตั้งฎีกา (ค่าใช้สรอยหรือการจร) มายังกรมตรวจแลกรมสารบาญชีตามระเบียบที่ปฏิบัติ อยู่แล้ว แต่ให้ลงในหมายเหตุว่าขอให้กรมตรวจแลกรมสารบาญชีออกใบส่งจ่ายให้แก่บริษัท หรือบุคคลผู้เป็นเจ้าหน้าที่นั้นในนามของเจ้าหน้าที่เคียว
- ข้อ 2 วิธีเบิกเงินซึ่งขอให้ออกใบส่งจ่ายให้แก่เจ้าหน้าที่ เช่นนี้ ให้ตั้งฎีการายละฉบับตามรายเจ้าหน้าที่ ห้ามมิให้วางฎีกาใบเดียวมาขอให้ออกใบส่งจ่ายให้แก่เจ้าหน้าที่ ตั้งแต่ 2 รายขึ้นไป
- ข้อ 3 เมื่อผู้เบิกได้รับใบส่งจ่ายไปมอบให้แก่เจ้าหน้าที่แล้ว ให้เรียกใบสำคัญอย่างเดียวกับที่จ่ายเงินสาคิโต แลส่งใบสำคัญนั้นไปยังกรมตรวจแลกรมสารบาญชีพร้อม กับงบเดือนตามระเบียบที่ปฏิบัติอยู่แล้ว

¹ กจข. ร.6 ค.1/6 เบ็ดเตล็ดกระทรวงพระคลัง กรมพระจันทบุรีนฤนาถ - กรมหลวงปราจิณกิติบดี 21 มีนาคม พ.ศ. 2461.

² กจข. ร.6 ค.1/6 "เรื่องข้อบังคับเสนาบดีคลังว่าด้วยการส่งจ่ายเงินพระคลังให้แก่บริษัทหรือบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาล" เบ็ดเตล็ดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.

ข้อ 4 ข้อบังคับนี้ให้ใช้เฉพาะที่เบิกเงินจากกรมตรวจแลกรมสุราภายใน
กรุงเทพฯ แลให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2456 เป็นต้นไป

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การปรับปรุงหน่วยงานของกระทรวงพระคลังมหา-
สมบัติให้มีหน้าที่ชอบช้ายที่แน่นอน การจัดตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพ
และปริมาณงานในกระทรวง การจัดหาและพัฒนาบุคคลากรให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น พร้อม
ทั้งการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงปรับปรุงระเบียบและข้อ
ปฏิบัติต่าง ๆ ของกระทรวงไปพร้อม ๆ กันนี้ จะมีส่วนส่งเสริมงานทางด้านการศึกษา
ของประเทศให้สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น